

POEZIJA JE MAGIJA

Poznanstvo, i još više, prisna vezanost i prijateljstvo sa značajnim piscem nije samo privilegija, već i vrsta rada, opterećenja. U tom »radu« vi ste izloženi stalnim zračenjima duha, cele jedne ličnosti, uostalom kao što je to, samo posredno, i svako ko se ozbiljno lati ma koje lucidne knjige. Mnoštvo direktno saznanih, ili naslučenih, privatnih odnosa, »uzročnosti« i tzv. »tajni majstorstva«, često su ne mali balast pri određivanju smisla samog dela; tu su bitno i efemerno u stalnoj mogućnosti zamene. Sve ono aktualno, trenutno i »tako životno«, čemu ste manje ili više i sami svedoci, nije uvek reflektovano iz krajnjih značenja romana, pesme ili pesničkog stanovišta — bar ne onog koje vi imate baš tog časa na umu. Da bi se, ipak, došlo i do jezgra, tih čudesnih i jedinstvenih »hemija značenja«, morate se obratiti svojoj nekadašnjoj čitalačkoj čednosti, »nesvesnosti«, i zaboraviti »život dvojnika«. Tek s tom ponovo uspostavljenom distancom, s kontrolom svoje »upućenosti«, izbegavaju se sva zavaravajuća »podrazumevanja«, ponesenosti nečim što nema kreativno dejstvo, jedini pečat. No, ponekad, valja činiti upravo sasvim suprotno od svega toga!

Ne tvrdim da je prilikom naših susreta, stari engleski pesnik, Robert Grejvs, neprestano govorio poeziju i o poeziji ili da je vazda vadio papire iz džepova, beležio stihove ili precrtavao one ranije napisane. Ipak, i po najobičajnijim gestovima, znao sam (ne pitajte me kako!) da je preda mnom, bez ostatka, baš taj pesnik. Osećalo se da su on i Muza u doživotnoj, egocentričnoj sprezi. Pred darovima i bolovima poezije stajao je otvorenih ruku, i sam zaposlen, nikad s dosadom na licu, tako očitoj na licima bankara, činovnika, izdavača i skribomana. S toga, sad i ove rečenice doleću, s punim poverenjem, s desna i leva: i s njegovog ozarenog lica, poznatog, i iz magije reči, čiji je čestiti tvorac sačuvan od alhemije i pošteden lažnog duha, upućen odavnina samo na to da se »zlatu jedino može praviti još od — zlata!«

U nas je Grejvsova poezija gotovo sasvim nepoznata. Nekoliko značajna, rasturena u jednom ili dva časopisa i antologiji savremene engleske poezije, više su prisutna da bi se našla na broju, u nekakvom pregledu, nego da se izdvoje. (Pogrešno bi bilo misliti da se poezija više čita i u Engleskoj koja je dala najveće pesnike ovog veka. Mali tiraži i tamo fosilizuju pesnička imena, a samo nekolicina njih mogu da žive od svojih knjiga. Na tržištu dobro prolaze jedino one zbirke kako reče jednom duhovito Crnjanski, koje, u retkim prilikama, kupi kraljica. Onda to novine slikaju, prenese i tiraž se začas i po pedeset puta poveća!) Ako nam nedostaje ova ljubav prema knjigama pesnika iz rojalističkih razloga, zadovoljavamo se onom iz navike, tj školskom, obrazovnom. Grejvsovi istorijski i mitološki romani, kao i pregledi grčke i hebrejske mitologije dobro su poznati našem čitaocu. Poezija, međutim, me! Ovde-onda našlo se o njegovom »diranju« u »zvezde« (ili »bogove«, kako ih je on sam nazvao), odnosno o izuzetno oštroj kritici novoustoličenih bardova savremenog anglosaksonskog pesništva. Ne poznajući u suštini dovoljno ni ova proslavljena imena, nedostajalo nam je i sluha i impulsa za one koji osporavaju i donose kritičke procene. Brzo formiranim domaćim epigonima hermetičke i intelektualističke poezije odgovarala je više neprikosnovenost njihovih uzora. No, hoće li jednog dana Odn, D. Tomas, T. S. Eliot i Pound važiti za velike pesnike, ne ovisi, na sreću, od kanona i epigona, već od samog kritičkog suda vremena koje dolazi, od mišljenja pesnika ravnih njima. Ili od većih. Grejvs je jedan od njih. On se javlja sa svojim visokim kriterijumom i normom pesništva, kao budnost čistog i večitog srca poezije. Stoga, njegove opaske ili čak netrpeljivost prema »opšteprihvaćenim vrednostima«, ne smemo nazvati samo skandalom, niti ih prećutati.

Mogući razlog što upoznavanje s poezijom R. Grejvsa u nas kasni (i uopšte svuda izvan engleskog jezičkog područja), i pored visoke brojke pesnikovih godina (80), je i činjenica što se Grejvs

potvrdio kao značajan pesnik tek sredinom četrdesetih godina ovog veka — nakon ravno dvadeset gotovo zanemarljivih zbirki. Znajući sporost kojom prodiru i usvajaju se nova imena, iako ovaj pesnik inače mnogo ne mari za publiku, bila bi to srećna okolnost ako bi bar sada počelo veće interesovanje za ovaj izuzetni opus. Pre izvesnog saživljavanja ove teško prevodive poezije sa sluhom i ukusom njenog novog medijuma, jezika, svaki kritički osvrt bio bi preuranjen i jalov.

I šta odmah reći o ovom »novom« pesniku? Odrediti njegovo mesto u strujanjima savremene poezije? Izneti njegov pesnički »redosled«? Opisivati njegovu ličnost ili nabrojati bibliografske jedinice? Ili se pouzdati u lično iskustvo sa pesnikom, menu osećanja, susrete, zabeleške, pronalazke? Napokon, takav postupni put mi jedino i preostaje ma koliko se to činilo nedovoljno, privatno i nekritički. Ali kako ovaj svoj rad ne prilazem Institutu za književnost, uzdam se, kao i toliko puta ranije, i u nehotičnu pomoć čitalaca, pesnika kao i uzgred pridodatih činjenica s moje strane.

*
*

Sa Grejvsom (i njegovom porodicom) sreo sam se više puta, u nekoliko različitih zemalja; u Beogradu (1970), na Majorki i u Budimpešti. Nikad, međutim, u Engleskoj! On tamo, uostalom, provodi godišnje najviše nedelju-dve. Iznemada se pojavi onamo jedino ako je u pitanju kakva operacija ili jubilarni skup veterana I svetskog rata. Grejvs je davno zamenio Ostrvo svojih neuroza za jedno drugačije ostrvo, ne samo blaže klime i jasnije boje mora, već i izvoriste drugačijih knjiga. Na Majorki je prvi put učinio što svaki čovek jednom u životu valja da učini: sagradio je kuću! I više od toga, otpočeo je rusovski, u skladu sa prirodom, kao i grejvsovski život — u harmoniji sa bogovima.

»Sve je bilo tako uredno« — naslov jedne njegove pesme — podseća me na momenat kad sam ga, sedeći u njegovoj radnoj sobi, zamolio da vidim njegovu prvu objavljenu knjigu (a koju bih i drugu između stotinu drugih!). Ne oklevajući, pesnik je ustao, prišao regalima i za tili čas pronašao tamušnu zelenoplavu knjižicu. Izdata 1916-te. Zvala se »Iznad kazana«. »Sada ovaj primerak košta pet stotina dolara«, dodaje ironično. Kasnije sam pronalazio sam preostale knjige što su sledile jedna drugu, dugim nizom godina. One prve bile su romantičarske, ili prožete neslavnim scenama rata. Mladi engleski pesnik i oficir Robert Ranke Grejvs služio je pune četiri godine u Velškom odred, uglavnom na francuskom frontu. S urođenim smislom za »urednost« i predanost zaradio je čin kapetana. Imao je pod svojom komandom prvo deset, zatim trideset, a pri kraju tri hiljade i tri stotine vojnika, uglavnom Iraca. Potpuno verujem da će se istom progresijom uvećavati i sadašnja grupa Grejvsovih poetskih sledbenika (Alen Hidž, Norman Kamerun, Filip Larkin, Tom Gan, Brajen Giles, Džefri Hil)! Grejvs bi svakako dospeo i do višeg stepena u vojničkoj hijerarhiji, da se o njegovom dvadeset i prvom rođendanu baš pred njim, na bojištu, nije rasprsla mina i teško ga ranila. Vojne vlasti su ga proglasile čak i mrtvim. Srećom, kontuzija je trajala svega dva časa. No, to ga je sasvim otreznilo od zanosa »otadžbinskim dugom« i vojničkom disciplinom. Smrt koja je opet bila posvuda »tako mlada«, Grejvs nije prestala da opsega još čitavu deceniju. Spopadaju ga poznate njegove noćne more, fobije i traume. Njegova senzibilna priroda toliko je bila zastrašena duhovima iščezle generacije da u to vreme nije smeo da se služi čak ni telefonom, niti da seda u voz. Razboljevalo ga je čim bi video »više od dva lica dnevno«. Da ga ne bi doživotno progonile seni izginulih, iz prvog izdanja »Sabranih pesama« (1926 g.) izbacio je sve pesme koje su se odnosile na rat.

Grejvsov lik prvi put sam ugledao na zelenom omotu »Zlatnog ruma«, štampanog kod nas 1957., u izvanrednom i nadahnutom prevodu Borivoja Nedića i Zivojina Simića. Stranice, za tim likom, uzele su mi dah. Bilo mi je sasvim prirodno što je i kosa pesnikova ličila na runo, čak zlatno, a nos, sasvim nalik na grčki; i činilo mi se da baš to daje magičnu čar knjizi! A taj svoj markantni, napeti nos, dakako već čuven, (koji je pomogao i mnogim tumačima Grejvsovih mitova), pesnik je »zaradio« posve slučajno. Gotovo besplatno! Kako bi postao iole omiljeniji i primećeniji među svojim drugovima sa koledža, iako izuzetno zdepast i trapav, štedro i nezgrapno se »bacao u vatra« prilikom svih mogućih sportskih takmičenja. U jednoj ragbi utakmici pukla mu je nosnica. Ponegde se pogrešno navodi da se to desilo prilikom nekog profesionalnog boks meča. Bilo kako bilo, s tim događajem, lomljenjem nosa, Grejvs se okreće svojoj duhovnoj prirodi; počinje da piše poeziju.

Šezdesetih godina u Beogradu niko vas ne bi uzimao ozbiljno, bar ne u književnim krugovima, ako niste pominjali imena Džozsa, Beketa i Kafke, čije su knjige, tada prevedene, još izranije, makar po čuvenju, »uticale« na pisce i tumače unutar jedne, ipak, periferne književnosti. Uporedo s pojavom psihoanalize, ovi odista značajni stvaraoči parali su ili obnavljali stare mitove, ali na takav način da je od starih priča »ostajalo vrlo malo«. I dok se tek grupica pasioniranih spremala na izučavanje složenog književnog postupka ovih novatora, drugi pisci, nešto tradicionalniji, bili su uveliko čitani. Tok svesti, krajnje slobodan i opscen rečnik, kao i otuđenost junaka još uvek su predstavljali »avangardnu«. Naprotiv, ko je i »slučajno« zavirio tada u romane »Josif i njegova braća«, »Loše okovanog Prometeja«, čak i Raskovnu »Burljesku« ili Grejvsove romane pronalazio je način ponašanja i jezik junaka

sličan ljudima koji žive upravo danas! Bez opterećenja identifikacija s jedinstvenom formom svesti, i mistifikacija, ovi pisci su razvijali priče kojima su nepotrebne fusnote ili dodatni komentari.

Zbog dragocenog pripovedačkog opusa, Grejvs je na više mesta nazivan »Engleski Tolstoj«. Prozu je počeo da piše tek nakon duže pesničke i esejističke prakse. Prvi roman pojavljuje se 1933. g., a poslednji, i najslabiji »Oni vešaju mog Bilijak« završio je 1957. g. Pored »Runa«, svetski uspeh su postigli »Ja, Klaudije«, »Klaudije i Mesalina« i donekle, »Graf Belizar«. U njima je u potpunosti došla do izražaja Grejvsova intuicija u razrešavanju poetskih i mitoloških enigmi, a da pritom ne liši čitaoca uverljivih opisa lepote, svireposti i banalnosti ogrezlih u tkivu jednog davnog doba. Da li samo davnog? Nisu li ovi istorijski romani toliko bliski savremenom čitaocu upravo stoga što se u njima osećaju trulež i raspad jedne, do skora, moćne imperije — Engleske!?

Pre romana o »stvarnim« i istorijskim ličnostima, Grejvs je 1929. g. objavio jednu od najboljih književnih autobiografija (»Zbogom svemu tome«), koja je danas stilsko lektira studentima književnosti Oksfordskog univerziteta. Neposredno po njenom izlasku, autorov otac, Alfred Perseval Grejvs, tada poznati književnik a danas u popriličnoj senci sinovljevog imena, odgovara knjigom s »obrnutim« naslovom: »Povratak svemu tome«. Ali povratka nema. »Zbogom« je oproštaj sa pesnikovim »engleskim periodom«, sa morama civilizacije, njenim stalnim i uništavajućim takmičarskim duhom, sa paničnom borbom da se materijalno opstane, akademizmom, najzad, s neuspelim prvim brakom. Valjda osećivši u pravom trenutku za čim čezne ovaj razočarani čovek, i procenjujući da je spreman na svakovrsna odricanja i podvige, Gertruda Stajn, ta »raskršnica genija« mnogih generacija, savetuje ga: »Ako tražite raj, Majorka je raj!« A o Majorci kao o najlepšem mestu na svetu za umetnike, govori je još pre sto godina Zorž Sandova, koja je onde provela, zajedno sa Frederikom Šopenom, jednu punu zimu.

Grejvs stiže na ostrvo zajedno sa saputnicom, svojom muzom i književnim koautorom u narednih deset godina, američkom pesnikinjom Lorom Rajding. U ribarskom selu Deya podiže kuću, u senci stena od kojih se ponekad, pod naročitim svetlošću, današnjim turistima učini da vide kamenu siluetu Isusa Hrista. 1929-te u selu nije bilo ni vode, ni struje, ni valjanog puta. Seljaci su živeli isključivo od ribe i maslina. U čitavoj okolini moglo se sabrati tek nekoliko stranaca. Od stvari koje dvoje pesnika unose u novosagrađeni dom tu je najpre štamparska mašina za vlastitu »izdavačku kuću« (»The Seizin Press«). Bacaju se na studije starih religija, mitologija, naučnog i političkog mišljenja. A i ličnog iskustva je bilo na pretek. Grejvsovo obraćanje pozitivnim znanjima verovatno je posredni uticaj dede (po majci Austrijanki — Leopolda fon Rankea, prvog modernog istoričara. U pesniku se srećno ukrštala irska plahovitost i sklonost ka individualizmu, sa germanskom sistematičnošću. Godina dana provedena u Kairu (gde je bio univerzitetski profesor — 1925) i konačno opredeljenje za boravak u duhovnoj kolevci civilizacije, učinili su Grejvsa obnoviteljem i najistaknutijim i najnekonvencionalnijim savremenim zagovornikom Mediteranizma.

Toliki značajni umetnici sa Severa, Zapada i Istoka polazili su prema Sredozemnom moru da tu dožive ili pak svijui svoj Olimp. Bajron je stradao u revoluciji. Stigao je tek da se potpiše na sunionskom Panteonu. Seli se udavio u buri. Okusivši gorke limunove Kipra i muziku Aleksandrije, Lorens Darel se vratio na Zapad. Gogolj, Gete, Džozs, Valeri... Pored negdašnjeg »živog« Olimpa prolazi se atinskim vozom. Da vam neki nostalgici Grk ne pokaže prema kupastom, ne sasvim obraslom brdu, ništa vas ne bi sećalo da je to davno stanište bogova i muza. Ono je tek tršava planinska čuba, ugašena lava zelenog vulkana, pomešana s drevnim oblicima »visova u lancu. U Deyi sam i nehotice nekoliko puta pomišljao kako se Olimp uvek pomalo seli, ali nikako i udaljuje odveć od onog negdašnjeg...

* * *

U kući Grejvsovih ima sedam gitara. Stajale su nehajno okaçene o zid, ili se vukle po podu, na dohvat prstiju domaćina i namernika. Ponekad čuo bi se sa njih, zvuk u tišini, kad bi strune takao i mačji rep. I knjige po policama (čak i u trepezariji!) nisu bili u presi onih oltarskih regala u koje sme da se zaviri tek sa specijalnim pristankom njihovog kolekcionara. Stoje u grupama, poput ljudi koji razgovaraju. Svaka zauzima svoje mesto, prirodno, bez predrasuda o onoj susednoj. Mog »Maksima«, poslatog nekoliko meseci ranije, nalazim između desetak »fiksn« romana. Kad ponovo neko od ukučana otvori prismo njegove čirilicne stranice i zagleda se u taj, za njega, čudni slog, čini mi se da su i tu knjigu s posebnim uživanjem već svi pročitali. Svaki čas, iz svih uglova vrebaju vas neslućeni prosvetli, sežnjevi svežine, vrata na koja ćete da izadete slobodno, ili da se na njih pojavi neko nov, kog ste upravo očekivali.

Kuća je na sprat, od belog kamena, skoro bez patine četrdeset i pet odbrojanih godina. Jedino je terasa dograđena, odmah nakon Drugog svetskog rata. Pod njom je bazen koji se puni kišnicom za kratkih zima. Na drugom kraju je podrum, nalik na brodske lagune, pun namirnica i vina odista pravljenog od grožđa. Iza drvenih stepenica što vode na sprat, gde su sobe za spavanje i »daktilobiro«, nalaze se radionice — dve pesnikove radne sobe. Ako biste i vi nešto da pišete, ili pročitate, rado će vam ustupiti jednu. Pored knjiga i pribora za pisanje, u njima je na stotine

»magijskih« predmeta, kutijica, amajlija, lupa, tajanstvenih starih prijemnika, prstenova (kao i na pesnikovim rukama), kuglica, školjki, meteorita, korenja, figurica, malenih božanstava. Đilo šta od toga da taknete dodirnućete alat pesnikov.

Deya je u birdima, trideset kilometara severno od Palma de Majorke. Sa svojom saputnicom stižem u selo kasno u noć. Crni, niski, letnji obloj je kao oštro osje preko neba. Ne da ni zvezde. Vetar, nevidljiv, struže miris limunovog lišća. Medenica se ne čuje po stepenastim bisagama njeva, niti se u gustišu raspoznaju maslinjaci, mrko nakapali, njevni, pečatni. Stena tek što se ne otkine sa žilica munja i ne smrska putnike.

Sutradan, čuda, sve to!

Zaliv tiho otkiva planinu. Krov ostrva pušta sunce i ono iskače po šiljcima stena i kaktusa. Njive šaraju povrh pućine, u sedlima sela. Brencaji odasvud čupkaju stručkove između kame-nja. Sazvežđe limunova! More, eno mora sveg u zdeli. Ako ga zahvataju brodovi, kašičice čamaca, ono ne omanjuje! Nešto nas čika da između stotina drugih kuća sami poznamo pesnikovu. Sve imaju imena. Vila Verde. Los Palmeros. Grejvsova je Kanelan (»Izvan sela je«). Priželjkujemo da nam što duže ostane na dohvat. Da nam tuđa ruka ne pokaže: Eno je! Svrlljamo praiskonskim drumovima bez ikakvih znakova, izlokanim i prašnjavim. Posle koliko terasa, stepenika i zavijutaka se dolazi moru? Ojdednom, svaka dolkonost se prekida. Eno Grejvsa! Eno našeg šetača, koji kao da nas traži! I kao što će doonije nenadno da iščezne u pola razgovora, evo, sad, prvi put banu između povijenih stabala, sam. Bez kotarice, knjige ili prutića u ruci. Visok. Pod miškom nazvojena košulja. Bele pantalone presećene poviše kvrgavih kolena. Slamčice oboda šešira bljeskaju na suncu uvis, i ukoso. Kroz izderane platinene papuče promiču palci. Toliko godina biti samo ovde! To je On. Nos slomljen, dedovski. Svetluca liv umornog, krševitog lica, kao s novca, s ovala vaza. Penjući se na kamen opet narasta. Ne smemo da mu se javimo baš sada; da ga ne prekinemo.

Jedini asvaltni put skreće i u pesnikovo dvorište. Kapinja je uvek otvorena pred lavirintom kvrgavih drveta, južnih, tvrdolistih, kojim preskaču mačke, klupčaju se riđi psi, ripa magarac. Najmlađi Grejvs promiče pošljunčanom stazom. Tek kasnije ugledasmo i širokosukunju mladu devojkicu kosih indijanskih očiju s kojom igra »šuge«. Domaćin (Dueño de la casa) pozdravlja vas na pragu, nesređeno, kao da je i on upravo doputovao. Opet bi da trkne, valjda, do maslinjaka. Rećenice su mu kratke. Ništa nas ne čudi kad bez izvinjenja odlazi nekud. Pronosi se dvorištem. Napregnuto sledi sebe; prođe istim smerovima i po nekoliko puta; ili unakrst.

Ruča se na proplanku, između klupa, kraj ljuljaške. Nikad obilno. Ali uvek zajedno. I sa letnjim gostima. U tom ritualu svi krišom prate iznenadni smešak starog koji ne skida crni španski šešir sa dugog, sedog i kovrdžavog rana. On radoznalo sluša i kadkad se javlja. Kad duže govori jedva nam je shvatljiv. On da vam oni koji vladaju »grejvsovskim« jezikom prevode njegove šifre, jer ih on ne ponavlja. Možda će ih jedino još, u zanosu, upotrebiti u novoj pesmi. Da je tu da traži, pronalazi i saopštava, to bar pesnik ne mora ni dokoga da skriva. Dok smo jednom prilikom razgovarali u njegovoj beogradskoj hotelskoj sobi, znao je, ne osvrćući se na ostale prisutne, da za nepun sat i po pet puta promeni na sebi šešire, košulje, prsluke, prstenje. Pri svakoj novoj promeni dovodio nas je u nedoumicu da li se to on sprema nekuda da izide ili kani da se odmori. Pesnikova supruga nas je umirivala objašnjenjem da to Robert jednostavno traži odelo u kom će najbolje da se oseća tog časa. U stvaranju Grejvs je još neumoljiviji probirač savršenog izraza. Istom prilikom, u Beogradu, pokazao nam je stihove koje je pisao u avionu kojim je doputovao. Nekoliko puta su bili prečrtavani, menjani. Jednom napisana pesma za njega još uvek nije »ona prava«. Uostalom, sve može da se koriguje, pa zašto ne bi i te tobožnje antologijske pesme. Po njemu su grešni oni koji uporedo s izostravanjem svog sluha za poeziju ostavljaju svoje ranije napisane pesme nesrećno okamenjene. Prezire, takođe, i one koji bez prekida podučavaju druge. Rezervoari mora da se pune, a za svaku promenu neophodan je i prekid s naučenim, sviknutim. Ovu jednostavnu, a tako retko primenjivanu mudrost, sam Grejvs razmenjuje s prirodom, s njenim ciklusima, zimama i dobima plodova. Na Majorci leže povrća rode dva puta, triput godišnje. Ali samo meštanin ostrva poznaje pauze između žarkih meseci, kiše, munje, sneg.

Čak i saginjući se ispod grana, licem dotičemo naranče, lep-ljive, smokve. Domaćin s večeri silazi u svoj neveliki vrt. Odeven je u isto lako odelo u kom smo ga ugledali prvi put. Ono je njegov sklad, pronađeni, sa zemljom. Bar ovom njenom deliću ne da da opusti! Umesto intelektualnih asocijacija o vegetaciji ili razgovora o vašim knjigama, on vas pita: Koliko si stabala zasadio? I polazi među leje. Zaliva, plevi, okopava. Klanja se zemlji. Vreže ikrompira ili paradajza, lišće i počupani korov — sve to sitni, slaže na gomilu, u kraj. Zatim poliva vodom i ostavlja. Kad vremenom struili i »zapali se« iznutra, to će biti dubre. Tako se sve vraća istoj zemlji. Jednom, s večeri, posle rada sedimo na terasi. Domaćin spazi pod stolom, na betonu, nekakvu trešnjicu. Saže se, šeširom je dokotrlja, i još zemljavim prstima ubaci u usta. Kažem da mi neće verovati kad budem pričao kako gospodin Grejvs jede trešnje sa prašnjavog poda. Pita ko to neće verovati. »Pesnici u Beogradu, recimo...«, dosećam se. »Hm, kako neće verovati?...«, mmlja i odmahuje rukom, »Oni... ali ja sam seosko momče!«

Izvesna doza praktičnosti i ne mali osećaj za sve što je domaćinski prisutni su u Grejvsovom životnom stavu. I njegova poezija i njegov humor potiču najčešće kao žeravice ognjišta, instiktika za porodično. Sa svojom prvom ženom, slikarkom Nensi Nikolson, držao je jedno vreme na periferiji Oksforda malu baikalnicu, »Kod Parnasa«. I bankrotirali su. Docijnje, preselivši se na ostrvo, bio je u stanju da i čitavih šest godina ne makne nikud s praga kuće. Selo podstiče njegovu mnogostranu aktivnost i u starosti. Kad polazim na plažu, daleku skoro dva kilometra, on neočekivano kreće da mi pokaže prečicu. Priča da je kao mladi uspevao za manje od pola sata da strči do dole, okupa se i vrati »na posao«. Posle večere još je čio. Ustaje, sabira posuđe, pribor i odnosi u kuhinju. »Ne možemo Roberta odvratiti od toga«, objašnjava nam, »izvinjavajući se«, njegova sadašnja supruga Beril. Osećam njegovo uživanje kad reže paradajz iz svoje bašte, dok zatvara boce ili poklopce kuhinjskih kutija. U njima je dah i jedna druga magija. Iz kolekcije kuhinjskih noževa nije odstranjen jedan prastari, izjedeno sečiva, s ispucalim i pocrnelim korica-ma. Njime se služi isključivo još Dueno de la casa.

Mada je na stolu uvek njegova obavezna čaša vina, Grejvs nikad nije cenio kafanski život. Razgovore uvek vodi na puteljku, na obali, u sobi. »Izlazi« jedino kad je na putovanju. Tradicionalno, celo selo ga ispraća kad jednom godišnje odlazi s porodicom u London, da »omirišu« život u metropoli. Ali još pre da izdavačima preda lično svoje godišnje plodove, nove rukopise. Poslednjih pet-šest godina po nekoliko jesenjih dana provodi i u Budimpešti. Od tamošnjih honorara zasnovao je svoju pesničku nagradu i to je njegov lični podstrek i priznanje dragocenom pesničkom geniju jednog malog jezika i naroda. Po Grejvsu, mađarski jezik je jedan od tri preostala na kom se može još pisati velika poezija. Iako mu je blizu i mada je njene mitološke teme toliko puta koristio, Grčku je posetio svega dva puta, i to za kratko. Česta putovanja na mesto inspiracije, odnosno taj »murištički stav prema umetnosti«, njemu ometa stvaranje, koči rad mašte. (Ne pomišlja, takođe, da poseti ni Švedsku, koja ga je uveredila dugogodišnjom kandidaturom za Nobelovu nagradu. Od-bijao je, takođe sve pozive da poseti Ameriku sve vreme dok je njen »šef i gazda« bio predsednik Nikson.)

Grejvsu su strane sve akademske konvencije, svaki visokoparni ton. Sećam se kad je devojka koja sređuje poštu, očito na njegov nalog, odbacivala među »papire za bacanje« molbu jedne Akademije nauka da postane njen član. Ako to nije povezano sa njegovom »avljom«, on takođe ne razgovara o politici ili ekonomiji. A u svojim oksfordskim predavanjima citira svoju decu, sasvim privatne razgovore, navodi lične susrete i doživljaje ili čak prizore iz bioskopa. Kadkad otpeva i pesmicu. U Beogradu izbegavao je Klub pisaca. Radije je zalazio u restorane »sa ne baš najboljom galamom i kuhinjom u gradu«, gde je mogao, kad mu ustreba, nesmetano da zapisuje pesmu koja ga je progonila. Ovdje, u Deyi, danima govorimo o povrću, vodi, baštama, nikad o knjigama. Nikad ne rekapitulira ono napisano. Takođe, ne pominje ni nagrade, olimpijske medalje, počasti. Čini mu se važnijim da protumači magično dejstvo neke svoje amajlije, ili da vas odvede do malenog antičkog proscenijuma, koji je, niže kuće, urezao u steni i izlio od cementa. Na stepenicama »teatra«, slušajući njegovu poeziju, ili parodije i vesele predstave njegove dece, može da se zbije tek tridesetak gostiju. I ovaj teatar radi samo noću, uz osvetljenje mesečine ili lampi s maslinovim uljem. Ili nas vodi do Kale de Deya, seoske plaže čija obala sija mnoštvom raznobojnih staklenih šljunčića. Brzopletu zaključujemo da ih je verovatno izbacilo more. »Ne«, smešeci se, domaćin otkriva i ovu »misteriju«. »Još pre četrdeset godina počeli smo da ostavljamo u vrh planine, po svim našim potocima, polupane flaše, staklīce. Kiša, kamen i sunce godinama ih kotrljaju i sklīžu dok ne zaboliju zauvek oblik i tiraju očiju koje gledaju!«

U svemu što Grejvs čini oseća se čednost onih koji rade i stvaraju, koji su još uvek na startu i čija je koncentracija tako ranjiva. To što je već stvoreno, sačuvano pred haosom, pripada drugima i zaboravlja se na račun kovitlaca iz kojih treba da se izbavi naredni oblik. Da predahmemo, usudujem se, ipak, da upitam pesnika koji mu se od savremenika dopada. Kao da ne razume šta ga pitam. Nisam ni slutio koliki ću mu posao zadati. Nekoliko minuta licitira po, očigledno praznom, sećanju. Izgovara se time što poslednjih deset godina uopšte ne čita tuđe knjige. »A Frost, Robert?«, suflira mu napokon supruga, nesigurna da nije možda promenio svoje ranije mišljenje. »Jeste, evo Robert Frost«, slaže se i pesnik. Čudi se kako da se odmah nije setio starijeg prijatelja (i donekle uzora), u čiju poeziju je i sad zaljubljen. Američkog pesnika video je »kao prvog svog velikog živog pesnika« još kao gimnazijalac. Desilo se to u londonskoj knjižari Harolda Monzoa. I mada nisu provogorili ni reći, susret se zauvek urezao u svesti mladog orfičkog iskušenika. Upravo nekako u to vreme četrdesetogodišnji Frost je napuštao farmer-ski život, a mladi Grejvs možda o njemu već snevao! Kasnija prisnost sa američkim nacionalnim pesničkim bardom je jedno od retkih Grejvsovih pesničkih prijateljstava.

U Deyi, žive danas, razbacani po klancima i brdlojima, još nekoliko književnika. Grejvsovi me upoznaju s njihovim imeni-ma. Alan Siliton (roman »Subotom uveče, nedeljom ujutru«), ne-

mački romansijer Jakob Lind, kao i grupa manje poznatih ime-na, uglavnom engleskih i američkih mladih pesnika. Došli su na ostrvo tek šezdesetih godina. I pored toga što je ovde hrana daleko zdravija, i jevtinija, mnoge privremene »seoske« pisce od-vuku nepovratno natrag kontinenti, gradovi. Moje poslednje ve-čeri u Deyi, jedan mladić od pera spremao se da se vrati u Nju-jork i potraži kakav drugi, unosniji, posao. U selu je proveo dve godine; malo je napisao, ali uspeo je da se oženi. Zalihe novca su se iscrple. Svim meštanima poslao je pozivnicu za svoje oproštajno pesničko veče. Mada poznaje mladog povratnika, i čak ga simpatiče, Grejvs nije prisustvovao večeri. Prosto, jer to što piše ovaj dragi mu čovek — nije poezija. »Kako nije«, pitam be-zazleno. »To nije poezija«, ponavlja moj domaćin pobuđeno. »A, tako, piše prozu, šepćiljam.« »To nije poezija! I moram li to tri puta da ti ponavljam! To je jednostavno — rdava poezija!«

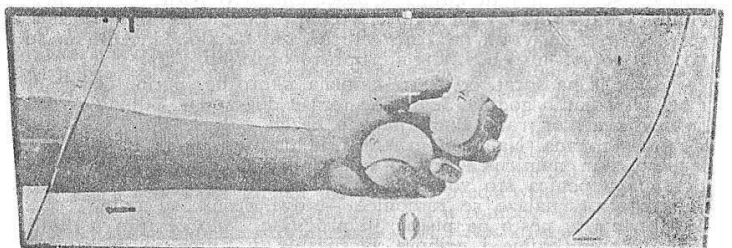
»A šta je poezija?«, javljam se tek pošto se domaćin malo smirio. Čujem, uz jedan pogled sasvim iskošen, poverljiv i nima-lo savetnik: »Poezija je magija.«

* * *

Opsežna bibliografija, koju je sastavio F. Higinson navodi da je Robert Grejvs (rođen 1895) ispisao više od pet miliona reči, složenih u sto četrdeset knjiga. Pred tim vrtoglavo visokim broj-kama od nekakve pomoći je i radujuća činjenica da su sva ova dela, bilo prozna, poetska ili esejistička, pisana neposrednim i »nefilozofskim« stilom i da se, stoga, lako čitaju, usvajaju. Te su knjige neophodne, a istovremeno i nerazmetljive. Uostalom, neki od ovih debelih tomova danas se bez većih teškoća savla-đuju i u omladinskoj lektiri. (Zanimljivo je da su ruski čitaoci svoje upoznavanje sa Grejvsovim opusom nedavno otpočeli up-ravo od zbirki namenjenih deci!). Mnoge od njih su, opet, u me-đusobnoj vezi ili tzv. »knjige blizanci«; dva ili više naslova pos-većena istoj ličnosti, kao dve biografije Lorensa od Arabije, ro-mani o imperatoru Klaudiju, oni o opsadi Troje i američkom na-redniku Lambu, zatim osobena tumačenja Biblije, mitološki reč-nici i dr.

Strana s koje nam je ovaj značajni, i uveliko prisutni stva-ralac najmanje poznat je, rekomo njegova poezija. I to samo još jednom potvrđuje mnoge književne taštine; ne samo prevodi-lačke! Prilazi i ostale »korisne« staze Grejvsovom delu pristupa-ćni su nam, ali još ne i vrhovi. Kao da smo se složili u potpunosti sa samim pesnikom, koji tvrdi da je poezija sasvim privatna stvar, polje koje se obrađuje za »sopstveno tržište«. Ili da su romani samo za čitanje i ostvarivanje prihoda, a da poezija nije za plebs, većinu!

Grejvs je, odista, tvrdoglavi zagovornik ideje da poezija ne potrebuje ni publiku, ni odobravanje, niti kritiku. Poezija je stvar intimnog opredeljenja i tu ne treba niko sa strane da se meša. Ima nečeg gotovo sujevernog u ovakvom Grejvsovom odnosu pre-ma publici. Ili je to rezultat zatvaranja u sebe nakon desetine prvih njegovih zbirki koje su prošle bez nekog naročito odjeka. Grejvs nije nikad izrazito eksperimentisao u poeziji kao većina njegovih predhodnika ili savremenika. Nije pisao »beli stih«, ni automatsku poeziju. Nije posezao za formom duge pesme, poeme i speva. Ali iako ne baš naročito popularan kao pesnik, bar u prvo vreme, Grejvs bitno ne menja ni kasnije svoj poetski kon-cept. Pesma je, po njemu, uvek srećna okolnost, dar, osvetljenje i pomoć pesniku, plod njegovog iznenadnog nadahnuća. Stoga je sasvim neprirodno simulirati stanje zanesenosti duže no što ono odista traje. Duge pesme, koje piše većina modernih pesnika, oba-vezno su konstrukcije, aranžirani stihovi. Istinski pesnik se uvek izražava u kratkoj, lirskoj formi, a ako hoće da zabavi duhovite ljude piše satire i groteske. Nikad, međutim, ne nameće svoje intelektualne preokupacije, niti kalemni znañja, »istraživanja« i van-pesnička iskustva. Zato, ko hoće danas da pročita celokupnu Grejv-sovu poeziju (koja broji negde preko hiljadu pesama, sabranih iz ukupno četrdeset različitih zbirki) potrebuje daleko manje in-telektualnog napora, i vremena, nego za jedan jedini spev Ezre Paunda, »Cantos«, ili »Opštu pesmu« P. Nerude. Usto, sam pesnik, iz godine u godinu, »odobrava« sve uži izbor onih svojih vrednih, i donekle uspešnih pesama. Na trenutnom spisku tek je nekih sto sedamdeset pesama. Izvesno je da će ih biti još manje već u sledećem izboru. Ne samo da koriguje neprestano pojedina mes-ta svojih pesama, cele pesme, već i konačni sud o njihovim vred-nostima. On je, naime, svestan da je savršena pesma nemoguća, jer kad ona bude napisana — »svet će se okončati!«

Ipak, toj savršenoj pesmi Grejvs teži i danas. Poslednjih dvadeset godina piše isključivo poeziju, i to sa zamahom koji premaša svaki ranije. Godišnje izda redovno jednu ili dve zbirke. Ostvario mu se san njegove visoke umetničke norme, da bude to što je najdublje i najprivatnije želeo: Pesnik. Bez onog većitog zaklanjanja za svojim »važnijim« zanimanjima, pozivom »profesora«, prozaika ili »zemljoradnika«. Nikome danas, ne samo u engleskoj književnosti, poziv (lirskog) pesnika i nije bliži, mada bi se ovom sudu baš on prvi suprotstavio. Niko ne može biti sasvim pesnik, tvrdi, bar ne dok je živ i dok još stvara! Grejvs nije slavoljubivi pesnik. On je predani iskušenišnik, s jasnim otporima i refleksima pred nanosima rđave poezije, slabića, »vergilijanaca«, tvoraca tzv. *vers libre*, Antipesnika. Po ovim stavovima Grejvs je, nažalost, zadugo bio poznatiji nego li po vlastitoj poeziji.

»Loša je poezija — tvoja«, kaže glasom kojim kao da vuče pero preko korica tolikih knjiga koje odbacuje, »kad ja ne razumem tebe i kad mi tvoje delo ne pomaže u mojim teškoćama. »Homer, Hesiod, Hajam, Skelton...«, po njemu, nadahnuti su istinski »običajni, zdravim smislom«. Vergilije, čak Dante, ili (pomenimo na preskok) E. Jevtušenko vrše uticaje izvan svojih zasluga ili su tek književni preteđenti za pesnika. Početkom šezdesetih godina, Grejvs je izabran za profesora poezije na oksfordskom univerzitetu (gde je svojevremeno diplomirao i sam književnost). U tim svojim sada čuvenim predavanjima nije propustio da se ponovo osvrne na poeziju i svojih savremenika, o kojoj nije niko mislio tako loše kao on. Vidoviti pukovnik T. E. Lorens, koji je bio umešan u sve po malo, kao da je predvideo ovaj trajni sukob toliko različitih i tvrdoglavih pesnika. Još daleke 1922. godine baš u tom istom Oksfordu, u pukovnikovoj sobi, sreća su se, slučajno, prvi put, dva ne baš sasvim mlada čoveka. Upoznajući ukotčene neznanice međudobno (»Paund, Grejvs, Grejvs, Paund«, Lorens je prokomentarisao: »Vi ćete od sada mrzeti jedan drugoga!«

No, da li je bila u pitanju samo mržnja? Grejvsovim kritikama Paundovog pesništva predhodili su (ili su ih sledili) veoma oštri sudovi o Paundu jednog Džordž Eliota, Jejtisa, Edmunda Vilsona ili, naročito, švedskog pesnika Jorana Palma. Možda je Grejvs bio samo nešto ličniji i hirovitiji, poput jednog svog prijatelja (V. H. Dejvisa) koji je toliko mrzeo svog rivala (pesnika Valtera de la Mara) da je kupio pištolj i svakodnevno gađao u de la Marovu fotografiju okačenu na zidu svoje kuće! Ili je, opet, to bilo gloženje za primat, ona, za poeziju, bezopasna takmičarska uzrujanost, koja izostrava alat i čula; prezir koji je istovremeno i saradnja? Ne svedoči li o tome i podatak da je Grejvs svojevremeno nameravao da zajedno sa T. S. Eliotom izda jednu knjigu engleske poezije, mada je kasnije izjavljivao da je jedino vredno Eliotovo delo, i sva zasluga u književnosti to što je kao izdavač saradivao na izdavanju njegove »Bele boginje«. Kad je reč o Grejvsu, onda je tu mešavina ličnih razloga i principa bila očevito česta.

Dok traje Grejvsovo sporo pesničko sazrevanje, tokom dvadesetih godina, optiku književnih eksperata i publike potpuno su zaposeli avangardni inovatori »eklektičari i poliglote« (Paund-Eliot), Grejvs je nespreman da prihvati »kontinentalni simbolizam«, a Amerikancima u engleskoj poeziji je daleko lakše da je (englesku poeziju) »oslobode« od sputavanja prošlosti. Sa Vilfredom Ovenom, Zigfridom Sasunom i još nekolicinom, Grejvs je u grupi tzv. »pesnika u uniformi«. Osim toga, njemu su bliži džordžijanski pesnici (čiji je uspon i pad bio između 1910. i 1922. godine), čiji su zagovornici bili E. Tomas i R. Frost. Njihov zajednički koncept bio je obnavljanje svega što je dotle bilo i bitno u poeziji: emocije. Imidžisti, koje je predvodio Paund, (osnivač još nekoliko poetskih pravaca), dosledno su uvodili u poeziju »opštost« određenih čvrstih moralnih, intelektualnih i estetskih kvaliteta, ne dopuštajući da ih zavedu čulni utisci. Grejvs nije, pre svega, mogao da zaboravi sve one teške stvari koje su mu se desile u ratu. Zar nije već doživelo ono što se zove gubitkom ličnosti i svakog poverenja u osnovni razum? Poezija je bila ta koja će mu sada, i od sada, pomoći da ponovo pronađe sebe, da odgovetne ko je to on, šta je, šta oseća, da iskaže šta voli a šta mrzi.

Teorijsku kritiku savremenika (i ne samo njih), Grejvs je zasnovao na svom najvažnijem »ličnom pronalasku«, tj. učenjem o Muzi kao izvoru svekolikog istinskog pesništva. Muza je sudbinska odrednica i bit svakog pojedinog pesništva. Jedino služeći njoj, onaj koji piše, ima uslova da postane pesnik. Tvorcima poetskih hibrida i »šljake«, Jejtisu, Odnju, Eliotu, Dilemu Tomasu i »ludom Ezri«, Grejvs zamera ovaj primarni nedostatak relacije s Muzom. I ne samo da su izabrali pogrešan medijum, primećuje Grejvs, već oni »drsko« pretenduju na omiljenost, povlašćenost kao vid društvene pozicije. »Pesnici nisu idoli, niti su idoli pesnici. Samo Muza zaslužuje njihovu ljubav«, napominje Grejvs u knjizi »Najveća privilegija« (1955. g.). Isto ponavlja u predavanju. »To će biti tvoji bogovi, o Izraelci!« »Ja nisam nikada praćkom razbijao okna sa ulice, ali razbijati prozore IZNUTRA smatrao sam oduvek čak i građanskom dužnošću!«

Ako je ovaj pesnik imao kog stvarnog sadruga i savremenika u književnom svetu (uz pomenute klasike, koje je čitao u originalu ili ih i sam prevodio), to su bili, pre svega, V. Oven, R. Frost, V. H. Dejvis, E. E. Komings i još nekolicina drugih koji su svi zajedno mogli da potpišu olimpijsku misao, još jednog od njih, Tomasa Hardija — da sve što pisci (i ne samo u Engleskoj!) mogu da učine je da pišu na stare teme, stariim stilom, ali da to učine bolje nego oni pre njih. Ili, kako bi se on sam, Grejvs, još saže- tije i praktičnije izrazio: »Ovo je sekira mog dede, moj otac je napravio novo držalje, na koje sam ja uglavio sečivo!«

Robert Grejvs piše poeziju u osnovnoj engleskoj tradiciji, lirskoj, služeći se ustaljenom metrikom i logičkom sintaksom, bez kićenja i parada misli. Sve njegove pesme se odlikuju majstorstvom kadenci, skladom i izuzetnom muzikalnošću. Malo je danas pesnika koji raspolazu takvom kontrolom rima i polurima, asonanci i aliteracijama. Svaka upotrebljena reč ima puno i određeno značenje. Grejvs je u svoj pesnički koncept siguran i sasvim je svejedno nazvali ga mi jednog časa romantičarskim, drugog klasicističkim, ili pomešano, sa svim mogućim varijacijama.

Pesma je najfantastičnije iskustvo posvećenog pesnikovog bića. Ona se ne stvara ni za zabavu, niti za pouku, već je krajnje spoznavanje u sveukupnoj ljudskoj materijalnoj ograničenosti, slutnja i novo usmerenje svesti. Iskrena poezija je razrešenje (gotovo praktični odgovor, i uvek precizan) emocionalnih problema i stanja, zaista događenih, proživljenih. Do tih odgovora, tj. pesama, dolazi se isključivo u nekoj vrsti hipnotičkog transa, pesnikovog nadahnuća, odnosno »prisustva« u nekoliko imaginarnih planova odjednom. Niko, pa ni sam pesnik, nije u stanju da do kraja objasni kako i kada pesma nastaje, kako se ono neponovljivo u njoj javlja po prvi put, sasvim iznenadno. Verovatno stoga je Grejvs u svojoj »ispravljačkoj« praksi davao sebi pravo da se više no činom stvaranja i procenama vrednosti dela bavio samim ličnostima pesnika, njihovim pohvalnim i lošim stranama — čvrsto ubeđen da pesnik ne može biti istovremeno i loš čovek!

Struktura Grejvsovih pesama je donekle u raskoraku sa njegovim stavovima o poeziji i publici. Njegove pesme nisu hermetičke i ne čine se toliko nedopadljivim širokoj publici poput »Puste zemlje«, »Cantosae«, i ostalih »tvorevina«, koje su pesničko majstorstvo bacile »u smeće«. U svom prvom periodu, Grejvs, je čak i sentimentalna ili providno ironičan pesnik. Da ne govorimo o njegovim početničkim snalaženjima u mitološkoj tematici. Tek dugim procesom sazrevanja Grejvsov izraz dolazi do punog značenja i instrumentacije. Opet, sva ova obogaćenja ne podrazumevaju i odstupanje od tradicionalnog pesničkog idioma. Pesnik nikad ne prekoračuje u opštost, niti silazi na ulicu. Ako Grejvs i nije bio sklon tumačenju jednostavnosti strukture svojih pesama, to je učinila (u predgovoru svojim sabranim pesmama, 1939), u zajedničko ime, dugogodišnja njegova saradnica Lora Rajding. Savršeno svesni neobrazovanosti i odsutne napretnosti kojom čitalac prilazi poeziji, i Rajdingova i Grejvs, pesmu su uvek počinjali na najelementarnijem planu razumevanja, da bi nešto kasnije prešli do onog višeg plana poetskog otkrića, sve do stepena na kom se čitalac definitivno odvrća od pogrešnih asocijacija i zapadanja u emocije koje nisu pesničke. Tokom cele pesme poklanja se pažnja ostvarivanju određenih pesničkih informacija na imaginarnom, intelektualnom, muzičkom i tekstualnom planu.

Polažući pravo tek na zalaženje u osobnosti Grejvsove poetike, a ne i komentarisanje pojedinih pesama (kojima valja da same sebe tumače!) zadržimo se još na nekoliko njenih ključnih datuma i pojmova. Knjige svojih »Sabranih pesama« Grejvs je štampao, do sada, ukupno pet puta. Svako novo izdanje je karakteristično po tome što je završavalo jednu odeltitu stvaralačku fazu, nakon koje se nešto u tom pesništvu dopunjavalo ili menjalo, bilo u pogledu izbora teme, u stavu pesnika prema samom sebi, u izboru one (Muze u individualnom obliku) kojoj »se od sada udvara«, ili kakvom drugom novinom. Mi smo najčešće pominjali onaj prvi period, do 1926. g., odnosno pesnikovo vibriranje od tonova romantizma do ličnog skepticizma. Narednih dvadeset godina (dva nova izdanja »Sabranih pesama«) mogu se nazvati etapom u kojoj pesnik nastoji da u potpunosti definiše samog sebe. Sa prokušanim pogledima na život, i svrhu poezije, Grejvs odstupava od svog ranijeg stoicizma, jalovog opiranja »da prihvati svoju ljudsku sudbinu«. Konačno se miri sa životom i pristaje na njegov osnovni smisao: ljubav. U svojoj punoj zrelosti, negde godine 1944-te, pesniku se prvi put, i sasvim iznenada, javlja ideja o Beloj boginji, ili vrhovnoj Muzi. I Muza je dimenzija ljubavi, i prihvaćanje celokupnosti života (rađanje, život, smrt), ali na transcendentnom planu. To više nije individualna žena (ne može se dobiti broj njenog telefona, kaže u jednoj šali pesnik), već uzvišeno biće, inkarnacija »ženskog principa«. Učinak Muza-perioda predstavljaju najautentičnije Grejvsove pesme: »Huanu o ravno-dnevnic«, »Uputstva orfičkom iskušenišku«, »Dariljen«, »Amerginova bajalica«, »Povratak boginje« i druge. U završnom periodu (šezdesetih i sedamdesetih god.) prevladava novi medijum, nešto što bi se moglo nazvati »Više nego Muza« — Mamon ili Crno božanstvo. Ova boginja dovodi do finalnog iskustva ljubavi: »principi polova«, nekad u neslozi, sad su sasvim miroljubivi jer su doživeli svoje ispunjenje i prirodni sklad pred smrću, u čijoj su moći, odista, svi ključevi mudrosti.

Tako se krug Grejvsovih zanosa, »uputstava sebi samom«, ličnog i tematskog usklađivanja sa svim dobima ljudske primarne egzistencije zatvara: Rađanje, život, smrt. Takođe, Grejvsovo pesništvo nije bogato ni žanrovski. Moglo bi se nabrojati tek šest ili sedam različitih grupa pesama: mitološko arhaične: ljubavne ili pesme Beloj Boginji; pesme o ekscentričnim doživljajima ili staničima; ekspresivni i magični opisi prirode; satire i groteske, uboiti i sažete opservacije tipova ljudskog ponašanja i egzistencijalnih kategorija; najzad, balade i dečje pesme.

Trećinu Grejvsovog celokupnog pesničkog opusa sačinjavaju ljubavne pesme. Ljubav je za ovog pesnika prastara forma mita, »univerzalna migrena«, jedinstvena tvoračka sila. U svetu ne pos-

toji važnijeg odnosa od veze između čoveka i žene, a ljubav, kao njihov vrhunac, zauzima centralno mesto u poeziji. U Grejvsu je ljubavna tema neizbežna čak i onda kad piše pesmu o pisanju poezije.

Više puta je ponavljano, da po karakteru, situacijama pa i formi Grejvs preuzima dosta toga iz trubadurske i renesansne ljubavne poezije. Ali zar i sve prave, istinske ljubavi ne liče jedna na drugu? Tom stalnom i nepresušenom motivu Grejvs je pridodao svoju gospu, i sebe, kao dva nova »uzorka ljubavi«. Retke su njegove, (a uopšte i bilo čije), ljubavne pesme u kojima je primarno ono telesno, puteno. On je pre svega pesnik o moći ljubavi, snazi kojom je prisvajala, a potom i gubi. Ljubavna pomešenost i inspiracija nezemaljskom ljubavnicom, Belom boginjom, je čisti hipnotički medijum, način obraćanja, korespondencije sa samim životom.

Žena i »panženstvo«, smatra Grejvs, zauzima centralno mesto u svakoj pravoj poeziji. Ona je podstrek na putu ka savršenstvu, budući da je i sama savršena; ona je muškarčevo najdublje iskustvo. »Bog je žena«, dugo je stajalo ispisano velikim zlatnim slovima na jednom sobnom zidu u Deyi. Pošto je njen princip moćniji od muškog principa (ona jeste, a čovek čini) ona je izvor magične moći sadržane u pesništvu. Njoj nije ni potrebno da bude pesnik; ona je više od pesnika, sama njegova Inspiracija, ili, pak, nije mišta!

Stanovište o trajnoj prevlasti matrijarhata još jedna je široko raspravljana i polemisana Grejvsova mitološka i istorijska »enigma«. Grejvs veruje da će žene i praktično uskoro zadobiti svoju nekadašnju svest, jer ljudi ovog doba piju i previše mleka! I sam priznaje da je za sve što je dosad naučio zahvalan jedino — ženama. Za konačno posvećivanje književnosti dobijao je uvek podsticaja od majke nego oca pesnika. Bela boginja je Grejvsovo nostalglično traganje za istinom. Ona donosi više bola i patnje, nego radosti. Muza je pesnikovo Nad-ja, uzvišeno i često surovo. Snaga kojom joj se pesnik dodvorava je ono što obično nazivamo stvaranjem. A cena tog stvaranja može da bude jedino smrt.

Svojim romanima-studijama »Bela boginja« i »Lična Muza« Grejvs se još jednom snažno vezuje za tradiciju velške, irske i engleske književnosti, kojoj su mitovi, (hrišćanski, biblijski), bili važna osnova pesništva. Belu, ili Trojnu boginju Grejvs prvi put pominje u romanu »Zlatno runo«. Ona odobrava Argonautima putovanje. Pesnika zanima i šire istorijski značaj karaktera ženskog božanstva. Pre pojave muških božanstava vladala su ženska, bilo u liku Device, Mariamane ili neke druge lokalne Kraljice. O tome postoje svedočanstva u svim ranim religijama i mitologijama. Grejvs nije ni religiozan, niti mistik, ali njega zanima verovanje, pomoću kog dolazi do razrešenja značenja i misterije vizija praiskonskih priča. Umesto da stvara nove mitove, on uzima najautentičnije među već postojećim i daje im novi, savremeniji i logičniji smisao. Uostalom i Grejvsovi predhodnici u tome, R. M. Rilke i E. Muir shvatili su da su »stari mitovi jedva malčice pohabani!«

Najkompleksnija Grejvsova knjiga ujedno je i delo koje je najbrže napisano njegovom rukom. Radeći na »Zlatnom Runu« bio je prekinut »iznenadnom i uništavajućom« opsesijom i samo za tri nedelje rada ispisuje 70.000 reči svoje »Gramatičke pesničkog mita«, kako glasi podnaslov »Bele boginje«. Knjiga je puna čudesnih poglavlja tumačenja čarobnog dejstva raznorodnog bilja, drveća, svetih životinja. Između mnoštva etnografskih podataka na tragu Magije, glavno mesto zauzima Majka-boginja (ili Mesečeva boginja), čiji je kult slavljen u svekolikoj ranoj Zapadnoj religiji. O njoj piše i Džems Frejzer u svom delu »Zlatna grana«. Ova boginja, predstavnica čiste emocionalne i matrijarhane religije potpisnuta je racionalnom, Apolonovom, religijom (čiji je predstavnik hrišćanstvo), ali ona će, veruje Grejvs, povratiti svoju moć. Ona poseduje tri arhetipska aspekta unutar svog ženskog principa: Majku koja rađa čoveka, Nimfu koja se spaja s njim i Kraljicu (smrt) koja je na čelu njegovog pogreba. Ona je Trojna jer joj je imanentan duh svemira (Stvaranje, Ispunjenje i Razaranje). Atribut Bela, ili Mesečeva, dobila je zbog trojne magične moći meseca, koja je delovala još na Homera. »Bela« može još da se odnosi na prirodu ženinog tela, snega (neugaženog), a u drugom smislu to je užasna belina lešine, sablasti ili lepore.

Najzad, svrhu pisanja o Uzvišenoj boginji, Grejvs vidi u dobijanju jednog korisnog priručnika svakom orfičkom iskušeniiku koji se svojim pesništvom obraća mitološkim bićima. Među svim njima Boginja ili Muza je jedino uistinu neophodni princip. Ona je, ponovimo, simbol životne snage i misterije ljubavi. Ona je metafora (ili činjenica) koja se ne može racionalno protumačiti (»Ko je bila Boginja, koja žena, nek filozofi polome svoje zube na tome!«) Međutim, samo istinski opsednuti pesnici pravice razliku između najčistije moći, slave, mudrosti i ljubavi. Jedine i svake druge individualne žene u kojoj je Boginja zauzela mesto tek za mesec, godinu, sedam godina ili duže. I kad ostari pesnik, njegova inspiracija, (ako je to Muza), ostaje dovek mlada, mada ju je voleo celog života. Udvarati se Njoj, znači biti na putu savršenstva, apsolutne ljubavi i pesama koje prodiru do srca, pronose drhtavicu kroz kičmu i podižu klosu od uzbuđenja. Pritom se pesnik ne plaši ni da umre za nju, jer on stvara sebe i u momentu smrti; čak zadovoljan što je svoj zadatak ispunio, ne očekuje nikakav život više potom.

Niti ijednu drugačiju priču, osim te koja oduvek postoji.

milan mitrović

ČOVEK I VREDNOST

Probleme racionalnog i teorijskog objašnjavanja odnosa čoveka i njegovog, ljudskom svrshodnom delatnošću stvorenog sveta, izbio je u prvi plan još antropološkim preokretom u starogrčkoj filozofiji. Od tada, istorija racionalno-teorijske misli beleži mnogobrojne po saznojnoj vrednosti različite odgovore na izvestan broj pitanja. Stoga njihovo ponovno postavljanje, koje nije plod samo obične znatiželje, već ima i teorijskih ambicija, mora uvek uz pitanje priložiti istorijske i teorijske argumente novih traženja odgovora. Sama činjenica da se individualni i grupe ne zadovoljavaju postojećim odgovorima, jeste argument sam po sebi, ali suviše apstraktan da bi bio dovoljan kao objašnjenje ponovnih individualnih i kolektivnih traženja. Najopštije gledano, svako novo pitanje je posledica jedne nove ljudske situacije, izazvane istorijsko-društvenim i individualno-egzistencijalnim razlozima. Čini se da raznorodnost teorija otuđenja u njihovim klasičnim ili savremenim varijantama proizilazi iz jedne nove »krize egzistencije« čoveka dvadesetog veka. I pored velikog rizika generalizovanja ponekad suprotnih koncepcija (individualno-opštedruštveni plan, pesimizam — optimizam), izgleda da su sve podstaknute činjenicom da savremeni čovek, uvećavajući svet oko sebe, sebe samog relativno umanjuje. Marksova je zasluga što je uočio da se »humanizovanje prirode« i »naturalizovanje čoveka« odvija u društvu klasnih protivrečnosti, gde su subjekt i objekt delatnosti podvojeni i jedan drugom suprotstavljeni, te je i suprotstavljanje tvorine svom tvorcu i ovladavanje njim samo nužna posledica takvog stanja društvenog totaliteta. Ovo postavljanje problema u okviru istorijskih datog društva i odnose antagonističkih klasa u njemu naročito je značajno za uočavanje njegove sociološke dimenzije. Time je izbegnuto nedijalektičko fiksiranje ideala, bilo u prošlosti ili u budućnosti, a »generička praksa« istorijskih datih subjekata, (kao pripadnika istorijskih datih klasa, predstavlja dijalektičko jedinstvo idealnog i stvarnog. Kao takva, ona zahteva kritiku društveno-istorijskih uslova u kojima se odvija; ta kritika prerasta u spontanu kritiku klasnog društva u celini, tj. kritiku svega postojećeg sa stanovišta njegovog revolucionarnog prevazi- laženja i prevladavanja ograničavajućih protivurečnosti. Tako se i sadašnjost pokazuje kao negacija protivurečnosti ukločene prošlosti, a istovremeno kao subjekt-objekt sopstvene negacije sa stanovišta bolje (prema optimalnijim uslovima ljudske prakse) budućnosti. Zato i Marksovo postavljanje problema otuđenja u konkretno društveno-istorijske okvire u ime revolucionarnog kretanja i stvarnih zakonitosti istorije čoveka i društva — onemogućava cepanje vremena na apsolutne deonice zvane »prošlost«, »sadašnjost« i »budućnost«. Tek u ovakvoj dijalektičkoj koncepciji vremena može biti uspostavljeno stvarno jedinstvo opšte ljudske prirode i pojedinačne egzistencije koje je posredovano konkretnim istorijskim načinom obavljanja ljudske delatnosti — društvene prakse.

Svojim shvatanjem predmetne ljudske delatnosti-prakse, Marks se suprotstavlja celokupnom »dosadašnjem materijalizmu (uključujući i Fejrbahov) što predmet, zbiljnost, osjetilnost shvaća samo u obliku objekta ili opažanja, a ne kao ljudsku osjetilnu djelatnost praksu, ne subjektivno«. Ovaj materijalizam »razmatra samo teorijski odnos kao pravi ljudski, dok praksu shvaća i fiksira samo u njenom prljavo-judejskom pojavnom obliku. Zato on ne shvaća značenje 'revolucionarne', 'praktično-kritičke' djelatnosti«. (videti 1. tezu o Fejrbahu). Ovakvim polaznim stanovištem Marks uspeva da prevaziđe dualizam mišljenja i delanja, saznavanja i menjanja stvarnosti i tako izlazi iz okvira klasične filozofije koja je ostajala kod kontemplacije o postojećem. Zato što klasičnim filozofskim pitanjima — ontološkom, gnoseološkom, akseološkom — pristupa na radikalno drugačiji način, tako što ih ne postavlja kao međusobno odvojena i nezavisna od ljudske predmetne delatnosti, ovo stanovište pokazuje svoju superiornost prilikom razrešavanja nekih aporija, kako kontemplativnog odnosa prema stvarnosti, tako i neumskog senzualizma (ovaj se najočitiije manifestuje u onom pozitivizmu koji se završava empirizmom):

1. Marks prevazilazi dualizam subjekta i objekta u ontološkoj sferi i tako na aksiološkom planu afirmiše humanistički princip, a u istorijskoj promeni ljudski subjektivitet (kao teorijsko-